

С. В. Венідзіктаў

начальнік кафедры сацыяльна-гуманітарных дысцыплін
Магілёўскага інстытута МУС,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт

САЦЫЯЛЬНЫ ДАВЕР ЯК ЭЛЕМЕНТ АГУЛЬНАЙ АНТЫКАРУПЦЫЙНАЙ КУЛЬТУРЫ

Анатацыя. У артыкуле аналізуецца індывідуальна-псіхалагічнае, сацыяльнае і палітычнае вымярэнні феномена даверу ў кантэксце паказчыкаў індэкса сацыяльнага даверу (англ. Social Trust Index — STI) у розных дзяржавах. Вызначаецца карэляцыя паміж STI, які прадвызначае тып сацыякультурнага ўзаемадзеяння, і карупцыйнымі рызыкамі, характэрнымі для канкрэтнага соцыуму.

Сацыяльны давер з’яўляецца адным з элементаў сацыяльнага капіталу і адлюстроўвае псіхалагічную схільнасць членаў канкрэтнага соцыуму (часцей за ўсё — у межах нацыянальнай дзяржавы) да ўстанаўлення давяральных адносін, г. зн. перакананасць у тым, што большасці членаў соцыуму можна давяраць. Псіхалагічнае і сацыяльнае значэнне паняцця «давер» у дадзеным выпадку фіксуе наяўнасць адкрытых, станоўчых узаемаадносін паміж індывідамі, у якіх выяўляецца і актыўна праяўляецца ўпэўненасць у прыстойнасці і добразычлівасці чалавека — суб’екта грамадзянскага ўзаемадзеяння. Першасным індыкатарам сацыяльнага даверу з’яўляецца гатоўнасць да зносін і абмену сацыяльна значнай інфармацыяй, да ажыццяўлення дзеянняў, якія маюць выяўлення сацыяльных і / ці прававых наступств. Падобная «давяральная» актыўнасць прадугледжвае таксама захаванне пэўных прызначных грамадствам правіл, у тым ліку — па-за іх юрыдычным вымярэннем.

Як сцвярджае Ф. Н. Льясаў, «давер па сваёй псіхалагічнай прыродзе з’яўляецца ўстаноўкай у адносінах да палітыкаў, палітычных партый, вытворцаў, тавараў, банкаў» [1, с. 34] (пераклад наш. — С. В.). У працы Ф. Фукуямы «Давер: сацыяльныя дабрадзейнасці і шлях да росквіту» даследуецца дынаміка ўзроўню сацыяльнага даверу ў дзяржавах, якія маюць значныя адрозненні ў эканамічных, палітычных, сацыяльных і культурных мадэлях, а таксама ў рэлігійных традыцыях (напрыклад, у Японіі, ЗША, КНДР, Расіі, Германіі, Францыі і інш.) [2]. Ф. Фукуяма даказвае, што давер — гэта «ключавая характарыстыка развіцця чалавечага грамадства, якая праяўляецца як на індывідуальна-псіхалагічным узроўні, так і на ўзроўні сацыяльным (давер да грамадскіх інстытутаў і дзяржавы ў цэлым).

Менавіта давер вызначае прагрэс; поспех «самарэалізацыі» канкрэтнага грамадства залежыць не ад рынкавых прынцыпаў і не ад прыхільнасці традыцыям, але ад аднаго <...> элемента культуры — узроўню даверу, які існуе ў грамадстве» [2, с. 7] (пераклад наш. — С. В.). Такі падыход прыводзіць даследчыка да выдзялення групы краін, «заснаваных на даверы» (да іх адносяцца ліберальныя дэмакратыі — ЗША, Германія, Японія), і групы дзяржаў з нізкім узроўнем даверу (традыцыяналісцкі Кітай, краіны Паўднёвай і Усходняй Еўропы і інш.).

З пункту гледжання псіхалагічнага, этнаметадалагічнага і паліталагічнага давер прадугледжвае гатоўнасць падтрымліваць устойлівыя сацыяльныя інстытуты, кіравацца пэўнымі сацыяльнымі практыкамі, якія становяцца ацэньваюцца (прафесійнае выкананне службовых абавязкаў, павага да традыцый, узораў эканамічных паводзін і г. д.). Да падобных практык варта аднесці і паводзіны індывідаў, звязаныя з прыняццем альбо адмаўленнем карупцыйных з'яў (у іх шырокім разуменні, г. зн. ахопліваючы побытавую, дзелавую карупцыю, карупцыю вярхоўнай улады), што адлюстроўвае агульны ўзровень антыкарупцыйнай свядомасці і прававой культуры ў грамадстве.

Даследчы праект «Сусветны агляд каштоўнасцей» (World Values Survey — WVS) з 1980-х гг. уключае ў свае справаздачы паказчык індэксу сацыяльнага даверу (англ. Social Trust Index — STI). Для Рэспублікі Беларусь характэрны сярэдні паказчык STI (каля 30 %), найбольш высокае яго значэнне фіксуецца ў дзяржавах Скандынавіі, а таксама ў Кітаі (больш за 60 %), нізкія паказчыкі — у краінах Лацінскай Амерыкі (менш за 10 % — у Калумбіі, Бразіліі, Перу) [3].

Даследаванні паказваюць, што існуе прамая залежнасць паміж паказчыкамі індэкса STI і распаўсюджанасцю карупцыі як сацыяльнай з'явы і псіхалагічнай устаноўкі. Высокі індэкс сацыяльнага даверу сведчыць аб прызнанні грамадзянамі таго факта, што любая службовая асоба (чыноўнік, лекар, педагог, супрацоўнік праваахоўных органаў і г. д.) кіруецца ў сваёй працы законам і дзейнічае на карысць грамадзян. Нізкі індэкс STI азначае адваротную тэндэнцыю: недавер да дзяржаўных інстытутаў і псіхалагічнае прыняцце супрацьпраўных (карупцыйных) паводзін як сацыяльнай нормы.

Дадзеная заканамернасць дазваляе вызначыць карэляцыю паміж нізкім паказчыкам індэкса сацыяльнага даверу і высокімі карупцыйнымі рызыкамі, характэрнымі для канкрэтнай дзяржавы (апошнія паказчыкі ў сусветным маштабе найбольш поўна адлюстроўваюцца ў рэйтынгу Corruption Perceptions Index — CPI [4]). Напрыклад, у Бразіліі адзначаецца вельмі нізкі STI (6,5 %) [3] і надзвычай высокі ўзровень карупцыйнасці

(показчык CPI — 35, 105-е месца ў свеце) [4]. Падобныя паказчыкі мае і Украіна: STI — 23,7 % [3] і CPI — 32 (120-е месца ў свеце) [4]. Для параўнання, для Даніі характэрны высокі STI (83 %) [3] і нізкі ўзровень карумпанасці (паказчык CPI — 88, 1-е месца ў свеце) [4]. Для Рэспублікі Беларусь характэрны сярэдні паказчык STI (каля 30 %) [3] і ўзровень карупцыі вышэй за сярэдні (паказчык рэйтыngu — 44, 70-е месца ў свеце) [4]. У той жа час у Кітаі адзначаецца высокі ўзровень сацыяльнага даверу (STI — 63 %) [3] і досыць высокі ўзровень карупцыі (паказчык CPI — 39, 87-е месца ў свеце) [4]. Сітуацыя, характэрная для Кітая і некаторых іншых дзяржаў Азіі, з'яўляецца ўнікальнай і сведчыць аб неабходнасці ўліку культурна-цывілізацыйных фактараў і асаблівасцей палітычнай сістэмы пры ўсталяванні сувязі паміж карупцыйнымі рызыкамі і ўзроўнем сацыяльнага даверу.

У цэлым правамерна казаць аб наяўнасці заканамернасці: узровень сацыяльнага даверу адлюстроўвае агульны ўзровень сацыяльнага развіцця, сведчыць аб эфектыўнасці сістэмы дзяржаўнага кіравання і яе адпаведнасці культурна-цывілізацыйным асновам канкрэтнага сацыяму. У той жа час гэтыя паказчыкі з'яўляюцца перадумовамі фарміравання антыкарупцыйнай свядомасці грамадзян (давер да дзяржавы, да эканамічных суб'ектаў, да сацыяльных інстытутаў і прызнанне значнасці прафесійнай кваліфікацыі ствараюць асяроддзе «непрыняцця» карупцыйных праяў). З сацыялагічнага пункту гледжання давер як элемент антыкарупцыйнай культуры прадвызначае тып сацыякультурнага ўзаемадзеяння, які «першапачаткова фарміруецца і далей існуе як пазітыўны, паколькі характарызуецца адкрытасцю, упэўненасцю ў прыстойнасці, зычлівасці, а значыць, у надзейнасці іншага — індывіда, групы, структуры» [5, с. 255] (пераклад наш. — С. В.).

Б. Ю. Грыгарэнка сцвярджае, што сацыяльны давер як элемент агульнай псіхалагічнай культуры грамадзян набывае значэнне ў сітуацыі непрадказальнасці і нявызначанасці, якая «дэтэрмінавана размытасцю каштоўнасна-нарматыўных рэгулятараў, адсутнасцю магчымасці фармальнага і нефармальнага кантролю і непрадказальнасцю паводзін іншых людзей» [5, с. 256] (пераклад наш. — С. В.). Палітычная і эканамічная нявызначанасць, патэнцыйныя рызыкі, недасканаласць механізмаў прававога рэгулявання сферы перасячэння дзяржаўных, грамадскіх і індывідуальных інтарэсаў актуалізуюць значэнне сацыяльнага даверу як фактару процідзеяння карупцыі. У гэтым выпадку давер з'яўляецца індыкатарам псіхалагічнай гатоўнасці прыняцця сваёй залежнай пазіцыі ад іншых грамадзян у сітуацыі нявызначанасці (г. зн. надзея на тое, што грамадзяне, ад якіх залежаць іншыя, апраўдаюць давер, праявіўшы сябе

ў катэгорыях «прыстойнасць», «сумленнасць», «сацыяльная адказнасць» і інш.).

Даследаванні фіксуюць карэляцыю паміж давяральнымі адносінамі паміж людзьмі і дамінуючай нацыянальнай сістэмай выхавання, а таксама рэлігійнай прыналежнасцю: мяркуецца, што каталіцкая і пратэстанцкая рэлігійная прыналежнасць станоўча ўплывае на давер, у той час як мусульманская, індуйсцкая і будысцкая прыналежнасць — наадварот, зніжаюць паказчыкі даверу [6]. Акрамя таго, фіксуецца відавочная прычынна-следчая сувязь паміж індэксам сацыяльнага даверу і паказчыкамі сацыяльна-эканамічнага прагрэсу [7]. Таму значная міжкраінавая неаднароднасць узроўню даверу і распаўсюджанасці карупцыі як сацыяльна-псіхалагічнай з’явы, якая фіксуецца ў сучасных даследаваннях, здольная ў некаторай ступені растлумачыць гістарычныя адрозненні ва ўзроўні развіцця нацыянальных эканомік.

Паказчык індэкса сацыяльнага даверу не ў меншай ступені, чым фінансава-эканамічныя індэкатары, адлюстроўвае сацыяльна-эканамічнае развіццё ў канкрэтнай дзяржаве, узровень сацыяльнай канфліктнасці, задаволенасць грамадзян дзейнасцю дзяржаўных структур, у лік якіх уваходзяць праваахоўныя органы. У большасці еўрапейскіх дзяржаў індэкс даверу праваахоўным структурам вышэйшы, за узровень міжасобаснага даверу (для Беларусі гэта, аднак, не характэрна). Выключэннямі сярод дзяржаў Еўрапейскага саюза ў дадзеным выпадку з’яўляюцца Грэцыя, Чэхія, Славакія, Польшча і Славенія [3].

Такім чынам, сацыяльны давер, з’яўляючыся элементам агульнай антыкарупцыйнай культуры грамадства, адлюстроўвае сацыяльныя чаканні і выяўляецца ў сітуацыі нявызначанасці. STI цесна звязаны з менталітэтам і культурнымі асаблівасцямі, суадносіцца з асаблівасцямі канкрэтных сацыяльных суб’ектаў. Дынаміка індэкса сацыяльнага даверу STI ў яго ўзаемасувязі з антыкарупцыйным рэйтынгам CPI сведчыць аб працэсах глыбокай трансфармацыі соцыуму, зменах у сацыяльна-палітычнай і прававой сістэмах, дынаміцы псіхалагічных установак грамадзян.

Спіс асноўных крыніц

1. Ильясов, Ф. Н. Типы шкал и анализ распределений в социологии / Ф. Н. Ильясов // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. – 2014. – № 4 (122). – С. 24–40.
2. Фукуяма, Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию : пер. с англ. / Ф. Фукуяма. – М. : ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 730 с.
3. Ortiz-Ospina, E. Trust [Electronic Source] / E. Ortiz-Ospina, M. Roser // Our World in Data. – Mode of access: <https://ourworldindata.org/trust>. – Date of access: 30.05.2019.

4. Corruption Perceptions Index 2018 [Electronic Source] / Transparency International 2018. – Mode of access: <https://www.transparency.org/cpi2018>. – Date of access: 30.05.2019.

5. Григоренко, Б. Ю. Доверие как предмет социологического анализа: социокультурный аспект / Б. Ю. Григоренко // Знание. Понимание. Умение. – 2013 – № 1. – С. 254–259.

6. Guiso, L. Does culture affect economic outcomes? / L. Guiso, P. Sapienza, L. Zingales // The journal of economic perspectives. – 2006. – № 20 (2). – P. 23–48.

7. Algan, Y. Inherited trust and growth / Y. Algan, P. Cahuc // The American Economic Review. – 2010. – № 100 (5). – P. 2060–2092.

УДК 94(476):37:329

А. А. Воробьев

*доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин
Могилевского института МВД,
кандидат исторических наук, доцент*

ПРОБЛЕМЫ ГРАМОТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ И ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОГРАММНЫХ ДОКУМЕНТАХ И ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ НА ТЕРРИТОРИИ БЕЛАРУСИ В КОНЦЕ XIX — НАЧАЛЕ XX ВЕКА

***Аннотация.** Все политические партии, которые действовали на территории Беларуси в конце XIX — начале XX века, в той или иной степени учитывали значительный уровень неграмотности населения как всей России, так и входившей в ее состав в указанный период времени Беларуси. Вопросы образования были внесены в программные документы этих политических партий, в этих документах предусматривались и практические шаги по борьбе с неграмотностью населения. Поскольку этнический состав населения Российской империи и белорусских земель был достаточно пестрым, в своих программных документах политические партии учитывали и необходимость создания школ и других учебных заведений, где преподавание бы велось на языках тех народностей и национальностей, которые компактно проживали в той или иной местности. Сказанное в полной мере относилось и к белорусским губерниям, на территории которых проживали не только белорусы, но и поляки, русские, евреи, украинцы и представители других народов, населявших Россию в конце XIX — начале XX века.*

Среди политических партий России наиболее активными, сохранившими свое влияние на широкие народные массы населения, были партии различной направленности. Так, наиболее влиятельной буржуазно-